

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MENORCA

607

Aprovació definitiva de la declaració de la glosa menorquina com a Bé d'Interès Cultural Immaterial de Menorca (BICIM) (Exp. 2109-2022-000001)

Antecedents

1. L'article 15.1 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, atorga als consells insulars la potestat de declarar en els seus territoris respectius béns d'interès cultural immaterial, i preveu que la incoació del procediment escaient correspon a l'òrgan competent de cada consell insular, que ho pot fer per iniciativa pròpia, a proposta dels òrgans consultius en matèria de patrimoni cultural immaterial o a instància d'una altra administració pública, comunitat, grup o persona.
2. El Consell Executiu del Consell Insular de Menorca, en la sessió de dia 25 de juliol de 2022, va ratificar la Resolució núm. 143 dictada pel conseller de Cultura, Educació, Joventut i Esports dia 30 de juny de 2022, d'incoació de l'expedient per declarar la glosa menorquina com a bé d'interès cultural immaterial de Menorca (exp. 2109-2022-000001), segons acord publicat en el BOIB núm. 103 de 6 d'agost de 2022.
3. En data de 03/08/2022 es va notificar l'acord d'incoació i es va donar audiència a les entitats vinculades al bé que es vol declarar: associació Soca de Mots, així com als ajuntaments de tots els municipis de Menorca.
4. En la mateixa data es va notificar l'acord d'incoació a la Conselleria de Fons Europeus, Universitats i Cultura del Govern de les Illes Balears i es va demanar al Consell Assessor del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears, a la Comissió Assessora del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca i a l'Institut Menorquí d'Estudis que emetessin l'informe preceptiu sobre la incoació de l'expedient que preveu l'article 15.7 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears.
5. En el període de consulta pública i tràmit d'audiència a les persones i entitats interessades en l'expedient no es produí cap al·legació.
6. Amb dates de 5/8/2022 i 10/8/2022, respectivament, els ajuntaments d'Alaior i Sant Lluís van formalitzar la seva adhesió a la declaració de la glosa menorquina com a bé d'interès cultural immaterial de Menorca.
7. Amb dates de 19/10/2022, 27/10/2022 i 22/12/2022, respectivament, la Comissió Assessora del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca, el Consell Científic de l'Institut Menorquí d'Estudis i el Consell Assessor del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears han emès sengles informes en sentit favorable a la declaració de la glosa menorquina com a bé d'interès cultural immaterial de Menorca.
8. La Conselleria de Fons Europeus, Universitat i Cultura ha comunicat l'anotació preventiva de la glosa menorquina en el Registre de Béns d'Interès Cultural de les Illes Balears amb el codi 07032-3-3-0-3134.
9. Així mateix, el Ministeri de Cultura i Esports també ha comunicat que el bé s'ha inscrit en el Registre General de Béns d'Interès Cultural amb el codi d'identificació 30402.
10. L'article 15.7 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, estableix que la declaració de Bé d'Interès Cultural Immaterial s'ha d'adoptar per acord del Ple del consell insular corresponent.

El Ple en sessió de caràcter extraordinari de data 23 de gener de 2023 adoptà per unanimitat els acords següents:

Primer. Declarar Bé d'Interès Cultural Immaterial de Menorca (BICIM) la glosa menorquina d'acord amb la descripció dels seus elements i característiques que s'adjunta com a annex i forma part integrant del present acord. Els efectes d'aquesta declaració són els que estableixen la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, i la normativa concordant.

Segon. Notificar l'acord de declaració de la glosa menorquina com a BICIM als ajuntaments de l'illa i a l'entitat Soca de Mots.

Tercer. Notificar l'acord de declaració a la Conselleria de Fons Europeus, Universitat i Cultura del Govern de les Illes Balears, als efectes de la seva inscripció definitiva en el Registre de Béns d'Interès Cultural, amb especial esment de la informació que s'ha de remetre al Registre del Ministeri de Cultura i Esports.

Quart. Fer l'anotació corresponent en el Registre de Béns d'Interès Cultural de Menorca.

Cinquè. Publicar aquests acords en el *Butlletí Oficial de les Illes Balears* i en el *Butlletí Oficial de l'Estat*.

La qual cosa es comunica per general coneixement i perquè tenguí els efectes que corresponguin, al mateix temps que es fa saber que contra l'acord precedent, que posa fi a la via administrativa, es poden interposar els recursos següents:

- En el termini d'un mes a partir de l'endemà de la publicació d'aquest edicte en el Butlletí Oficial de les Illes Balears, recurs potestatiu de reposició davant el Ple. Aquest recurs s'entendrà desestimat si no s'ha notificat la resolució quan hagi transcorregut un mes des de la seva interposició. Contra la desestimació per silenci del recurs de reposició es pot interposar recurs contenciós administratiu davant el Jutjat Contenciós Administratiu de Palma.
- En el termini de dos mesos a partir de l'endemà de la publicació d'aquest edicte en el Butlletí Oficial de les Illes Balears, recurs contenciós administratiu davant el Jutjat Contenciós Administratiu de Palma sempre que no s'hagués interposat recurs potestatiu de reposició, atès que en aquest cas s'haurà d'esperar que se'n dicti resolució.

Tot això sens perjudici que es pugui utilitzar qualsevol altre recurs que es consideri procedent en dret.

Tot l'anterior s'ajusta a la Llei 29/1998, de 13 de juliol, que regula de la jurisdicció contenciosa administrativa, i a la Llei 39/2015 d'1 d'octubre del Procediment Administratiu Comú de les Administracions Públiques.

Finalment, escau d'indicar que la interposició dels recursos pertinents no suspèn l'eficàcia de la resolució impugnada ni interromp els terminis que se'n puguin derivar, excepte que l'autoritat competent ho acordi expressament.

Maó, 25 de gener de 2023

Per delegació de la presidenta,

La secretària

Rosa Salord Olèo

(Decret 427/2019, d'11 de juliol)

(BOIB núm. 97 de 16-7-2019)

ANNEX

Descripció de la glosa menorquina com a bé d'interès cultural immaterial (BICIM)

1. Denominació

La glosa menorquina

2. Tipus de bé

Immaterial: Tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació

3. Objecte de la declaració

L'objecte de la declaració com a bé d'interès cultural immaterial de Menorca és la salvaguarda de la glosa, com a composició oral improvisada típica de Menorca, i el glosat com a acte públic en què dos o més glosadors estableixen una mena de diàleg en el qual posen a prova el seu enginy i la seva capacitat d'improvisació per crear gloses sobre els temes que van sorgint al llarg de la sessió.

Així mateix, s'inclouen en l'objecte de la declaració els diferents tipus de glosa que existeixen a Menorca, la tonada que acompanya els glosats (*Ses porgues*) i els instruments amb què s'interpreta aquesta. Tot plegat, sens perjudici de l'ús d'altres tonades i formes textuais, passades, actuals o futures de les quals els glosadors fan ús i que entren en les dinàmiques del glosat en el moment de la declaració del bé.

4. Descripció general del bé

La glosa cantada menorquina és una composició oral improvisada, d'un mínim de sis mots (o versos) heptasil·làbics de rima normalment consonant. La rima més comuna és abbaab, i sempre es va alternant cada dos mots, amb la característica que, enmig dels dos mots inicials i dels dos finals, no hi pot haver tres versos seguits amb la mateixa rima. La glosa cantada va sempre amb un acompanyament musical de guitarra.

El glosat és l'acte públic en què un nombre d'un mínim de dues persones es van alternant per cantar les gloses que van improvisant. Quant a

l'estructura del glosat, avui dia és habitual que l'ordre d'intervenció dels glosadors es mantengui invariable al llarg de la vetllada. Tanmateix, arran dels temes que es tractin o de les interpel·lacions entre glosadors, aquest ordre es pot veure ocasionalment alterat. I, pel que fa a l'espai, la glosa cantada es desenvolupa actualment en escenaris i actuacions públiques o formals, cases particulars i de lloc en esdeveniments familiars, i en tavernes o bars, tot i que en algunes ocasions s'ha traslladat a contextos més innovadors com una sala d'exposicions, mostres gastronòmiques, etc.

5. Pertinences del bé

El bé immaterial de la glosa menorquina el conformen els elements següents:

- a) La glosa cantada improvisada
- b) El glosat
- c) La tonada musical que acompanya els glosats, anomenada *Ses porgueres*
- d) Els instruments amb què s'acompanya la tonada dels glosats
- e) La glosa escrita, o *de cas pensat*
- f) La comunitat portadora: els glosadors i les glosadores
- g) El lèxic propi relacionat amb la pràctica d'aquest bé

6. Memòria històrica del bé

És difícil determinar els orígens de la glosa. En aquest sentit, Joan F. López Casasnovas, en l'article «Poesia popular: els glosadors de Menorca» (2007), diu que «Els poetes orals devien aparèixer durant la prehistòria i des de llavors han existit sense solució de continuïtat, fins als nostres dies». Aina Tur, en el seu treball *La glosa menorquina (anàlisi contemporània del glosat i els glosadors)* (2013) afirma que «aquest vessant oral de la cultura ha acompanyat l'home gairebé des que el llenguatge es va desenvolupar com a mitjà de comunicació que és i, per extensió, com a eina indispensable que dotà l'home de la capacitat de pensament». La glosa menorquina és, doncs, un tipus de comunicació popular que ve d'antic i que Menorca comparteix amb nombrosos indrets i cultures d'arreu del món que tenen formes de poesia improvisada emparentades amb la glosa.

Les primeres referències documentades de l'existència de la glosa a l'illa es remunten al segle XVIII, concretament a través de la figura de Josep Vivó i Parpal (1725-1791), que ha passat a la història per ser el primer glosador menorquí conegut amb nom i llinatges. Sabem de la seva existència perquè el cita, en dona certes dades biogràfiques i en recull algunes de les seves gloses Francesc Camps i Mercadal en el seu conegut treball *Folklore Menorquí (De la pagesia)* (1918). Sembla ser que Josep Vivó era ferrer, tingué una vida molt humil i la seva vellesa va estar marcada per una malaltia de tremolor corporal, probablement la que avui coneixem com a malaltia de Parkinson. Se sap, també, que la seva filla, Paula Vivó Miret *Vivona*, va ser glosadora alguna vegada; és, per tant, la primera dona de la qual es té notícia que va practicar aquest art a l'illa. És gràcies a ella que coneixem l'obra de son pare, ja que va fer la feina de documentar-la, la qual cosa és molt meritòria si tenim en compte que en aquell temps les dones tenien molt poques oportunitats d'accés a l'educació i a participar en actes públics, com els glosats.

Tanmateix, estudis recents apunten la possibilitat que en el segle XVII ja existís el costum de glosar. Així ho fa pensar una causa del Tribunal de la Inquisició de 1683 contra Jaume Antoni Picó recollida per Ramon Rosselló i Vaquer (1982) al llibre *Menorca davant la Inquisició*. En aquesta causa se l'inculpava d'haver participat en un joc d'entreteniment en què un deia que volia ser Crist i en Jaume va dir que voldria ser jueu per crucificar-lo, en el que bé podria tractar-se d'un *assunto* d'una sessió de glosat, tot i que de moment es tracta solament d'una hipòtesi.

En la segona meitat del segle XIX, l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, al seu *Die Inseln Menorca del Die Balearen in Worth und Bilt Geschildert* (1890-1891), en el volum dedicat a Menorca (1890), fa referència a les gloses, i la idea que transmet és que era un fenomen viu i molt popular a les zones rurals de l'illa. En contraposició, Àngel Ruiz i Pablo, en l'articlet *Per fer gana. Caldereta d'articles menorquins* (1895), assegura que «[...] avui en dia no se'n fan de glosats; i si se'n fan, no ho sentim a dir es qui habitam a ses ciutats; però abans, abans d'entrar Menorca en el concierto de la civilización y el progreso, se'n feien moltes vegades». Estudis més recents, emperò, rebaten aquesta afirmació. Aina Tur, en el seu estudi abans referit *La glosa menorquina* (2013), nega la desaparició del glosat a finals del segle XIX, tot el contrari, afirma que «[...] des del segle XVIII fins ben entrat el segle XX, va aconseguir sobreviure d'una manera prou satisfactòria. Tot i que [...] va haver-se d'adaptar als canvis socials, econòmics i culturals que vingueren imposats pel decurs ineluctable de la història».

Els investigadors coincideixen que la glosa menorquina es desenvolupava sobretot en l'àmbit la pagesia, ja que els oficis més habituals dels glosadors més coneguts d'antany han estat relacionats amb feines del camp, com ara la de pagès, la de ferrer o la d'arader. Quan es feia fosc i acabava la jornada de feina, es reunien al voltant de la taula per glosar i passar la vetllada. La glosa improvisada sorgeix, doncs, com un divertiment dels menorquins de temps enrere amb el qual omplien els moments que no feien feina o els moments d'oci, com les porquejades, les mesurades, el carnaval o bé qualsevol vetllada de la gent del camp amb motiu d'una festa pagesa. En aquest context, la glosa passa als pobles i els glosadors esdevenen els portadors de les notícies, ja que expliquen tot el que saben que ha succeït anant d'un poble a un altre. D'aquesta manera, la glosa traspasa el límits de la ruralia i esdevé una font d'informació dels menestral en les tavernes dels pobles.

A més de ser un mitjà de transmissió de notícies, la glosa improvisada es converteix en un entreteniment a través del qual es posa a prova l'agudesa i la capacitat de resposta ràpida dels glosadors que, sempre de manera improvisada, comenten en glosa un tema d'interès, notícies del moment o esdeveniments familiars o socials, i sempre acompanyats d'una guitarra. Si avui dia el protocol d'una sessió de glosat segueix unes pautes molts estrictes, no era així en temps enrere. Abans era prou habitual que en un moment donat els glosadors partissin «a fer *assuntos*», que eren uns glosats en què cada glosador assumia un rol, un personatge, i entre tots anaven narrant una història improvisada. Per altra banda, no hi havia un ordre d'intervenció prefixat, sinó que cada glosador ho feia quan volia o quan podia, perquè tots volien intervenir com més vegades millor i això els estimulava a ser ràpids i enginyosos.

Tradicionalment, el costum de glosar era transmès oralment de generació en generació en els àmbits rural i urbà, i en aquesta transmissió jugaven un paper molt important les dones, que les anaven repetint en el seu dia a dia, mentre feien tasques domèstiques o en les vetlades, quan es reunia la família. Les millors gloses eren retintudes en la memòria de la gent i algunes d'elles han estat publicades després –és el cas, entre d'altres, de les recollides al *Folklore Menorquí (De la pagesia)* (1918) de Francesc Camps i Mercadal–. Gràcies a aquests testimonis, avui disposam d'algunes informacions i conservam algunes de les gloses dels glosadors més recordats de temps enrere.

Dels dos últims segles podem parlar de glosadors com Josep Reixart i Mora, *mestre Bep Manxa* (1843-1915); Sebastià Alzina; Francesc Borràs *es Casolà*; Llorenç Pons Sintes *en Barato* (1882); Pere Villalonga Timoner *en Seny* (1882); Cosme *de Son Blanc*; Andreu Pons Soliveres *de l'Havana* (1891-1947); Llorenç Janer *Vivetes* (1902-1993); Josep Triay (1907-1983); Antoni Olives *l'amo de Son Mascaró* (1909-1981); Biel Cardona *s'Arader* (1914-2001); Joan Martí Al·lès, *en Joan de Binifailla* (1921-1997); Pedro Vinent Pons *l'amo de Carbonell* (1926-1996); Bartomeu Pons Florit, *en Tolo de Santa Teresa* (1929-2011); Cristòfol Llambies Alzina, *en Tòfol de Binissequí* (1936-2008); Pere Seguí Triay, *en Pedro de Biniguardó* (1936-2012); Miquel Ametller Caules (1937) i son pare, en Miquel Ametller *es Gallet*; Jaume Janer (1947); Xec Morlà *de Barbatxí* (1938), o Esteve Barceló *es Verderol* (1946), entre altres. Entre els sonadors que acompanyen els glosadors hi ha Pau Mir *Tripa*; en Nicolau de Santa Clara, *Claret*; Fermín Fullana Pons, *en Fermín de Binicreixent*, o Sebastià Gomila Martí, entre molts d'altres.

En relació amb la decadència progressiva i la transformació del glosat al llarg de la primera meitat del segle xx, Aina Tur (2013) recull el testimoni del fill d'un glosador que va participar en un glosat que es va fer a Ciutadella l'any 1935, conegut com el *Glosat d'El Mercantil*, de la manera següent: «Fou el primer glosat que es va fer dalt d'un escenari; abans es limitava als soterranis on venien vi, a les tavernes i al camp. Mon pare i un altre company van anar cercant glosadors de tot Menorca perquè hi participassin. Amb aquest glosat volien obrir la glosa al poble. Després d'aquest glosat d'escenari se'n van anar fent, però sense continuïtat. En record un que es va fer l'Any de sa Neu (1956) as Born, i un altre, l'any 1956 o 1957, a l'església del Socors. Llavors no se'n va fer cap altre fins a mitjan dels anys setanta, gràcies a la iniciativa del Col·lectiu Folkloric de Ciutadella».

Efectivament, és a partir de la dècada de 1960 quan aquesta expressió popular perd força i no hi ha renovació generacional, a causa de l'abandonament progressiu del camp, els canvis socioeconòmics del moment i les conseqüències de la dictadura franquista: prohibició de la llengua catalana, censura cultural, tancament de locals i associacions culturals, persecució de la llibertat d'expressió i reunió, etc. La recuperació i l'expansió de la glosa i el glosat es produeixen entre les dècades de 1970 i 1990, en el context del ressorgiment de la identitat cultural pròpia menorquina que té lloc amb l'entrada en la democràcia. Amb motiu de la celebració l'any 1976 del Congrés de Cultura Catalana, el Col·lectiu Folkloric Ciutadella organitza un glosat públic amb l'objectiu de tornar a treure el glosat al carrer, on feia molt que no se'n sentien.

Aquest esdeveniment significà l'inici del camí de recuperació de la glosa a Menorca. L'any 1981 es crea un primer grup de persones interessades a recuperar-la. El 1986 es realitzen els primers intents per transmetre les bases del glosat a totes aquelles persones interessades a aprendre'n, a través dels cursos organitzats per l'Associació de Veïns Glosador Vivó. El 1995 es crea l'Escola Menorquina de Glosat que, a poc a poc, comptarà amb el suport de les administracions. Serà, doncs, en la segona meitat de la dècada de 1990 quan es comencen a formar la majoria de glosadors actuals, tots ells de la mà del mestre glosador Miquel Ametller Caules. Aquest procés de recuperació de la glosa culmina l'any 1999, moment en què aquell primer grup que sorgeix a principis de la dècada de 1980 funda formalment l'associació Soca de Mots. Des de llavors, es compta ja amb una nova fornada de glosadors que marquen un camí d'expansió.

7. Descripció dels usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques que comporta

7.1. La glosa cantada

Menorca té una llarga tradició d'explicar històries en vers, a la manera dels romanços, que ha passat a formar part del patrimoni musical i cultural de l'illa. La glosa cantada menorquina és una composició poètica oral i improvisada que té un mínim de sis mots heptasíl·labs de rima consonant (la més habitual és abbaab, però no és l'única).

La improvisació és la característica principal de la glosa cantada, en la qual es valora molt l'espontaneïtat. Els versos tot sovint tenen més de set síl·labes, però es reparteixen en set «caigudes» o valors rítmics. Normalment els glosadors comencen definint el final de la glosa i després improvisen la resta. Tot i que no existeix cap norma escrita, els glosadors tenen clar que els primers mots serveixen per introduir el missatge, els del mig el desenvolupen i els darrers els fan servir per a respondre a l'altre glosador.

Els temes de les gloses són pràcticament il·limitats, ja que depenen dels pensaments dels glosadors. En les gloses més reivindicatives, si abans la crítica se centrava més en el poder eclesiàstic i la jerarquia rural, actualment la política i la llengua hi són molt presents. En les d'entreteniment, avui dia el sexe és un tema que es tracta més sovint i de manera més directa; a més d'altres temes recurrents com són turisme, feminisme, festes populars, fets quotidians, etc.

7.2. La tonada i els instruments

La glosa cantada sempre du l'acompanyament musical de guitarra, però ocasionalment també hi poden intervenir altres instruments, tot i que és poc freqüent que açò passi.

La música segueix generalment els patrons rítmics i melòdics de la composició coneguda com *Ses porgueres*, una tonada en to menor que consta de quatre frases melòdiques. Entre el primer i el segon mot del glosador, i també entre el segon i el tercer, hi sol haver uns compassos d'espera. El ritme parsimoniós i la seva construcció melòdica —amb una sortida en la part alta de la tessitura i un seguit de línies descendents de caràcter sentenciós— li donen un so sever i transcendent, malgrat que el contingut de la glosa pugui ser irònic i sorneguer.

D'altra banda, els sonadors hi solen afegir frases musicals durant el segment solista entre les intervencions dels glosadors i, a més a més, sempre s'han d'adaptar a la tonada que proposi cada glosador, de manera que el patró bàsic de la tonada s'enriqueix segons l'experiència musical dels sonadors i les sonadores. Per tant, l'esquema bàsic de l'harmonia no és fix i varia segons la llargada de l'estrofa i les preferències melòdiques de qui glosi. Pel que fa a la melodia, igualment hi ha variacions sobre la mateixa estructura, i també hi ha una melodia més aguda que es fa servir quan es vol fer lluir més la veu. Podem dir, tanmateix, que respecte als testimonis sonors que ens queden de glosadors de fa unes dècades, la melodia de la glosa ha tendit a estandarditzar-se i a disminuir l'ornamentació que s'aplicava al cant.

7.3. El glosat

El glosat és l'acte públic en què un nombre d'un mínim de dos glosadors, asseguts sempre al voltant d'una taula i al so de la guitarra, que se situa normalment a l'esquerra dels glosadors, es van alternant per cantar les gloses que van improvisant, en una mena d'enfrontament dialèctic en què posen a prova l'enginy i la capacitat de resposta ràpida per rebatre els arguments de l'altre.

En el glosat és habitual mantenir un ordre d'intervenció invariable al llarg de la vetlada, i per determinar quin glosador comença es tenen en compte diferents variables, segons el dia i l'acord entre els glosadors: l'edat, la procedència (del poble on es fa el glosat o de fora) o la relació entre els glosadors (mestre-deixeble). Aquest ordre d'intervencions actualment es regeix més pel caràcter de cada glosador, segons tinguin més facilitat per obrir o per tancar un debat, i també pel rol que cadascun assumeixi dins el glosat. Per altra banda, l'estructura del glosat ha anat evolucionant amb el temps, i avui dia els glosadors solen començar amb una glosa de presentació sobre el poble o la casa d'on són; la segona glosa sol ser per donar les gràcies a la gent per haver anat a escoltar-los, i a partir de la tercera glosa els temes van sorgint espontàniament i, de vegades, fan alguna glosa a persones del públic. Les darreres gloses solen ser per acomiadar-se quan s'acaba la vetlada. També algunes vegades demanen al públic assistent sobre quin tema volen sentir cantar, i en altres ocasions són els mateixos glosadors que van fent propostes.

El desenvolupament del glosat ve determinat per múltiples aspectes, que van des de la manera de fer pròpia i de les qualitats particulars de cada glosador, a la inspiració que tinguin aquell dia, als mateixos sonadors, al fet de cantar més o manco enfora del públic o, fins i tot, a l'ambient i l'actitud que els espectadors puguin tenir. Per altra banda, al llarg d'un glosat, es poden fer altres castes de rima i tonades, com les codolades, que no són improvisades sinó memoritzades, o les xacres. Normalment s'aprofiten els descansos per recitar-les, rompent la rítmica dels glosats i comportant un descans per a les persones que hi participen.

7.4. Els espais

L'espai on es desenvolupa el glosat ha sofert canvis importants al llarg del temps. Antigament es feien, sobretot, en l'entorn rural, en ocasions de celebracions col·lectives, especialment en les festes pageses tradicionals, però també en l'entorn urbà en espais com ara soterranis i tavernes.

Avui es desenvolupen principalment en tres tipus d'espais: en escenaris i actuacions públiques o formals; en cases particulars o casats de lloc com a part d'esdeveniments familiars, i en els bars. Si el primer espai va ser essencial en el moment en què es va revitalitzar la glosa, val a dir que els glosadors i les glosadores d'avui dia no se senten del tot còmodes en actes tan encotillats.

Els mateixos fan la distinció entre el glosat espectacle —és a dir, dalt un escenari i en una actuació programada— i el glosat vivencial, de caràcter més espontani i més proper al públic que l'escolta. Per tant, en el seu afany de fugir de tot allò que els separi del públic, prefereixen actualment els glosats que s'organitzen en casats de lloc i en establiments privats, com per exemple els bars, que han tendit a augmentar aquests darrers anys.

7.5. La glosa escrita

La glosa escrita és una composició del mateix tipus que la glosa cantada però que ja no depèn de la improvisació i que, en molts casos, no acaba essent cantada públicament. La glosa escrita també s'anomena «de cas pensat», «de colze» o «de camilla», ja que, a diferència de les improvisades, s'escriuen després de pensades, i en elles el glosador té l'oportunitat de demostrar el seu domini dels recursos literaris que fa servir per atreure l'atenció del lector. Per tant, podríem dir que es tracta d'una modalitat de glosa en què se solen glosar casos succeïts, o bé inventats, i temes d'actualitat, amb les quals es pretén alhora entretenir i alligonar el receptor a través de les sentències i les moralines que de manera crítica s'introdueixen en les composicions.

Els orígens de la glosa escrita estan en la publicació de notícies en paper que després eren venudes pels carrers a manera de pamflet. En el cas de Menorca, fins a la dècada de 1960 és freqüent la difusió de notícies en un full solt imprès en format de glosa elaborades per glosadors que no solien participar en els glosats, però sí que les escrivien. Quan es produïa un esdeveniment destacable, aquests s'encarregaven d'escriure allò que havia succeït, després se'n feien còpies i es venien pel carrer. Aquests fulls es llegien durant les vetlades, per la qual cosa esdevenien un bon mètode de transmissió de les notícies i un entreteniment en si mateix.

Moltes de les gloses escrites antigues han estat recopilades, publicades i comentades pel Col·lectiu Folklòric Ciutadella en diversos números de la col·lecció *Quaderns de Folklore*, una col·lecció en la qual també es poden trobar les gloses guanyadores i les finalistes de les diferents edicions del Premi Josep Vivó convocades per la mateixa associació en la dècada de 1980. L'any 2001, el Consell Insular de Menorca institueix oficialment el referit premi, i les gloses guanyadores i finalistes també s'han anat editant en publicacions posteriors.

Les gloses guanyadores d'aquestes convocatòries, a la manera dels antics glosats «de cas pensat», versen sobre temes ben diversos, amb enginy i amb un perfecte domini de la rima, de la mètrica i dels recursos estilístics. Així, des de fets com el temporal de novembre del 2001 o la declaració de Menorca com a reserva de biosfera fins a la lloança d'actituds valentes davant la malaltia o la mort, passant pels personatges o els esdeveniments més destacats d'un any en concret de la vida menorquina, queden servats per sempre dins la memòria col·lectiva gràcies a l'aptitud d'aquests nous glosadors que, amb un to irònic i a la vegada sentenciós, i fent gala d'una gran riquesa lèxica i d'expressions genuïnes de la nostra llengua, han demostrat tenir bona traça a narrar històries en vers.

8. Identificació dels portadors i forma de transmissió

Antigament els glosadors no seguien un aprenentatge formal per formar-se com a tals i aprendre a construir gloses, sinó que era un art que es transmetia oralment, de pares a fills, o de l'amos a missatges en ser un element que es manifestava principalment en l'àmbit rural. Quan un al·lot tenia facilitat per improvisar rimes, els altres glosadors l'animaven a assistir a glosats, on anava aprenent a través de l'escolta fins que, un dia, el convidaven a participar-hi com a glosador.

Els glosadors i les glosadores actuals, però, sí que s'han format, generalment a través de l'Escola Menorquina de Glosat promoguda per l'associació Soca de Mots i impulsada pel seu promotor, Miquel Ametller Caules, que fou qui començà a impartir tallers de glosa als diferents pobles de Menorca i també als centres escolars, acompanyat sovint d'un altre glosador, Esteve Barceló *es Verderol*, i del sonador Antoni Pons.

Avui dia, els glosadors en actiu estan majoritàriament organitzats al voltant de l'associació Soca de Mots, legalment constituïda com una societat civil sense ànim de lucre. Com a tal, es regeix per uns estatuts, té una junta directiva, i els seus membres es reuneixen en junta general. Les tasques que porta a terme l'associació són molts diverses, i van des de l'organització de glosats, trobades, intercanvis i torneigs; la formació en escoles i tallers per a joves i adults, o la recerca històrica i de la memòria viva de la glosa.

Els glosadors i els sonadors d'avui dia provenen de qualsevol àmbit professional. Tampoc hi ha distinció d'edat ni de gènere. Val a dir que, tot i que antigament hi havia més glosadors que glosadores, ja que culturalment no era habitual i, a més, no estava ben vist que freqüentessin els llocs on es feien els glosats (soterranis, tavernes...), històricament eren elles les que transmetien les gloses oralment en el dia dia, ja que les anaven repetint mentre feien tasques domèstiques o les recitaven en les vetlades en què es reunia la família.

Tot ells, emperò, glosadors i glosadores actuals, tenen un denominador comú: una agilitat mental (innata o fruit de la predisposició per adquirir-la i exercitar-la) que, a banda de permetre'ls crear versos de manera improvisada, els dota d'una eloqüència i una agudesa sorprenents.

9. Elements materials i immaterials vinculats al bé

Els elements materials vinculats al bé són els instruments musicals que es fan servir per interpretar la tonada que acompanya els glosats, especialment la guitarra.

Quant als elements immaterials destacam:

- a) Els coneixements tècnics relatius a la rima i a la construcció de versos rimats.

- b) L'habilitat per improvisar versos rimats.
- c) L'habilitat dels sonadors per adaptar la melodia a la tonada de cada glosador.
- d) El vocabulari propi de l'art de glosar, format bàsicament per la terminologia següent:

Acudit: Motiu o missatge de la glosa, que se sintetitza en els dos darrers mots.

Assunto: Tema sobre el qual versa una sessió de glosat, o un fragment d'aquesta. En un glosat es poden tractar diversos assumtos. // Dramatització en glosa en què diferents personatges explicaven una història o discutien entre ells representant papers estereotipats com pagès, amo, madona i senyor o festejant, al·lota i sogra; i, finalment, es feien algunes xacres o gloses de comiat.

Caiguda: Cada una de les síl·labes que formen un mot.

Codolada: Composició poètica de to popular en què es combinen alternadament els versos de vuit síl·labes rimant amb versos de quatre o cinc síl·labes, i antigament també rimaven versos de set amb versos de tres síl·labes.

Glosa: Composició poètica oral i improvisada que té un mínim de sis mots o versps heptasíl·labs normalment de rima consonant, La rima i l'estrofisme més habitual és abbaab.

Glosa cantada: Composició improvisada, amb la mètrica i la rima de la glosa, acompanyada per la tonada de guitarra i entonada pels glosadors d'acord amb aquesta música.

Glosa de cas pensat: Composició del mateix tipus que la glosa cantada però que ja no depèn de la improvisació i que, en molts casos, no acaba sent cantada públicament. S'anomena així perquè s'escriu després de pensada, de manera que el glosador té l'oportunitat de mostrar el domini dels recursos literaris. També s'anomena *glosa de colze* o *de camilla*.

Glosa de camilla: Amb aquest nom es coneix també la glosa escrita, anomenada també *de cas pensat* o *de colze*.

Glosa de colze: Amb aquest nom es coneix també la glosa escrita, també anomenada *de cas pensat* o *de camilla*.

Glosa vestida: Aquella glosa en què cada mot té sentit dins el conjunt i que té, per tant, un contingut coherent, tota ella dins el mateix camp semàntic.

Glosador/a: Persona que practica l'art de la glosa improvisada, ja sigui per imitació, que seria la transmissió natural, o per aprenentatge de la mà d'un altre glosador o en una escola de glosat.

Glosat: Acte públic en què un mínim de dos glosadors i un sonador, al voltant d'una taula i al so de la guitarra, es van alternant per cantar les gloses que van improvisant, en una mena d'enfrontament dialèctic en què posen a prova l'enginy i la capacitat de resposta ràpida per rebatre els arguments de l'altre.

Mot: Cadascun dels versos que componen una glosa.

Palla: Mots que només serveixen per omplir, però que no expliquen la glosa.

Papers de glosa: Gloses escrites publicades en paper a manera de pamflet, a través de les quals es difonien notícies i esdeveniments destacats. Aquests papers antigament es venien al carrer i es llegien durant les vetllades.

Porqueres, ses: És el nom amb què es coneix la tonada que acompanya la glosa menorquina improvisada.

Reble: És el mateix que la palla, mots que només serveixen per omplir.

Rodada: Cada una de les voltes d'intervenció dels glosadors i les glosadores en un glosat.

Sonador/a: Músic que acompanya els glosadors en les sessions de glosat interpretant la tonada de *Ses porqueres* amb la guitarra.

Tonada alta: Tonada aguda, per amunt melòdicament parlant.

Xacra: Rodolins que es feien en rotllana, amb una melodia senzilla, en què el públic repeteix els versos. Per cantar-la han de ser un mínim de tres, fent així una glosa; però poden ser més. El primer en començar marca la rima amb dos versos

heptasil·labs, i els següents fan els dos versos seus consonants amb els dos primers. A continuació comença la cançó el segon de la rotllana i el primer és qui l'ha d'acabar, i així successivament fins que tots han començat i acabat la xacra. La temàtica no té per què tenir continuïtat i normalment tendeix cap a l'humor desbaratat, per fer riure o com a divertiment.

10. Estat de conservació del bé

En aquests moments la glosa i el glosat gaudeixen de bona salut, sobretot si es compara la situació actual amb la de tres o quatre dècades enrere, i semblen perfectament viables a curt termini, tot i que la seva història mostra que, al costat de períodes d'esplendor, hi ha hagut també moments de declivi que els han dut al caire de la desaparició. També es pot dir que gaudeixen de bona salut pel que fa als seus practicants, ja que n'hi ha de totes les edats, però no tant pel que fa al públic, per la qual cosa caldria cuidar aquest aspecte.

10.1. Riscos i amenaces

Gran part de la fornada de glosadors i glosadores actualment en actiu començaren a introduir-se en el món del glosat de la mà de Miquel Ametller Caules. Açò ha fet que, en tractar-se d'un aprenentatge amb un únic mestre, al principi els referents es veiessin reduïts en excés, tot i que aquesta mancança és superada pels practicants més joves, que cerquen altres fonts de les quals nodrir-se.

Per altra banda, la glosa ha deixat d'ensenyar-se de manera espontània perquè ha perdut l'entorn en què s'originà. Malgrat tot, l'escola de glosa ha proporcionat un nou espai en el qual s'han despertat les capacitats per a la poesia improvisada de la majoria de glosadors en actiu, tot esdevenint un instrument cabdal de pas del relleu dels vells glosadors als glosadors del futur.

Val a dir, també, que a hores d'ara la glosa viu un moment de transformació arran del procés de globalització viscut en altres territoris, com el País Basc, Cuba, Catalunya, Galícia, etc., que els glosadors mateixos perceben com un element positiu, segurament clau en el ressorgiment de la glosa, però a la vegada veuen aquest procés com una amenaça, amb la por que es perdin els trets més característics de la glosa menorquina.

Així mateix, un altre risc observat per la comunitat portadora és que el públic que assisteix als glosats no s'ha renovat suficientment, continua sent un públic de mitjana d'edat de més de cinquanta anys, i és molt difícil entrar dins el sector més jove de la població, que no sol assistir a aquests actes.

La glosa menorquina, com tot patrimoni cultural immaterial, està amenaçada del perill d'una excessiva folklorització o encasellament en les funcions, actualment d'entreteniment i antany de mitjà d'informació, ja que avui en dia hi ha molts altres mitjans, tant d'oci com d'informació, que són molt potents i amb els quals difícilment la glosa pot competir. Per tant, actualment la glosa s'ha de veure com un element amb moltes altres funcions: crítica, terapèutica, lúdica, pedagògica, etc.

Per altra part, la comunitat portadora també considera un risc important l'autocensura que es puguin imposar els mateixos glosadors en el sentit de no encetar alguns temes concrets segons el públic assistent, o aquesta mateixa censura imposada per l'organització de l'acte o per altres circumstàncies, ja que açò pot afectar l'esperit crític que és inherent a la glosa i mai no s'hauria d'acotar.

Finalment, la glosa pateix la mateixa amenaça que la resta de manifestacions en llengua catalana, tant pel que fa a la disminució de l'ús social de la llengua com a l'empobriment lèxic i sintàctic del català, especialment entre els parlants més joves, i que poden acabar afectant la manifestació en si.

10.2. Mesures de salvaguarda

Els glosadors s'han organitzat al voltant de Soca de Mots, associació que aglutina tant glosadors com sonadors. Entre les activitats que duu a terme Soca de Mots destaquen les sessions de glosat, algunes de les quals organitza directament, però sobretot a través de diferents entitats culturals i cíviques de l'illa, per tots els municipis de Menorca; els tallers de glosat que ofereix a les escoles i als instituts, promoguts pel Consell Insular; la creació, també amb el suport de les administracions, de l'Escola Menorquina de Glosat, i la seva participació en diverses mostres internacionals de poesia improvisada organitzada tant a les Illes com a diferents llocs de la Península i d'altres indrets com ara Portugal, l'Argentina, Cuba, Illes Canàries, etc.

La feina d'aquest col·lectiu ha fet possible que la glosa menorquina sigui present avui a la majoria de les programacions culturals d'entitats i municipis de l'illa i també en trobades d'àmbit internacional i acadèmic com la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent on, des de fa uns anys, s'imparteixen tallers i s'ofereixen actuacions de vers improvisat que generen gran expectació.

La feina dels membres de Soca de Mots per divulgar i preservar la glosa ha fet possible, a més, que la seva actual embranzida no respongui a l'interès per convertir en espectacle aquesta manifestació de la nostra cultura popular. És lloable la seva capacitat de modernització, no en el sentit de canviar ritmes o estructures del glosar, sinó en el sentit de fer-lo atractiu i viu, per animar joves i no tan joves a introduir-se en un art que combina la música, la paraula, el diàleg i l'enginy a través dels cursos i tallers que promouen arreu de l'illa. Una generació de nous glosadors és, sens dubte, la millor garantia de la seva continuïtat futura.

Per altra banda, hi ha la tasca del Col·lectiu Folklòric Ciutadella que, des de 1979, publica la col·lecció Quaderns de Folklore, que ha tocat els principals temes de la cultura popular menorquina, tot esdevenint la sèrie més important de recerca i divulgació de l'illa en aquest àmbit. Dintre de la col·lecció, té un espai molt important la glosa escrita, de la qual s'han publicat nombrosos volums, amb glosa antiga i actual, que recullen els treballs presentats als concursos convocats per la mateixa associació i pel Consell Insular de Menorca al llarg dels últims anys.

Quant a les mesures de salvaguarda preses per l'Administració, val a dir que el Consell Insular de Menorca convoca, des de l'any 2001, el Premi Josep Vivó de glosa escrita, dotat actualment amb 1.000 euros, i cada any organitza, amb motiu de la Diada del Poble de Menorca (festa de Sant Antoni), el que s'anomena Glosat de la Diada, en el marc del qual es dona a conèixer el guanyador del Premi Josep Vivó de cada any. Així mateix, totes les institucions oficials solen organitzar glosats en festes destacades de cada poble.

A més, el Consell Insular de Menorca, dins el seu programa de tallers per a les escoles Salut Jove i Cultura, ofereix un taller de glosat adreçat especialment a l'alumnat de 6è de primària i 3r de secundària, a fi d'introduir i difondre aquest gènere entre la població escolar.

10.3. Protecció juridicoadministrativa

— Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears

— Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca (Ipcime), codi 3/002

11. Bibliografia

Amengual i Vicens, Carles (2000). *Gloses i plantes medicinals*. Editorial Olaneta. Palma.

Associació Cultural Canonge de Santa Cirga (2005). *Formes d'expressió oral: notes per a l'estudi de la poesia oral improvisada*. Consell Insular de Mallorca. Palma.

Camps i Mercadal, Francesc (1987). *Cançons populars menorquines*. Col·lecció Capcer, 7. Institut Menorquí d'Estudis i Entitat Local des Migjorn Gran. Ciutadella de Menorca.

Camps i Mercadal, Francesc (1918). *Folklore menorquí (De la Pagesia)*. Impremta Sintès. Maó. [Existeix una reedició de 1986 a càrrec de Francesc Florit Nin; Institut Menorquí d'Estudis, col·lecció Capcer, 4 i 6].

Cardona, Bep (2017). *Cançoner popular de Menorca (I)*. Institut Menorquí d'Estudis. Maó.

D'Àustria, Lluís Salvador (1890-1891). *Die Balearen in Wort und Bild Geschildert. Die Inseln Menorca*. 2 vol. Leipzig. [Hi ha una traducció al castellà de la Caixa de Balears "Sa Nostra" de 1980, i una traducció al català, del Govern de les Illes Balears, "Sa Nostra" i Grup Serra, de 2003 (8 vol.)].

Díaz-Pimienta, Alexis (1998). *Teoría de la improvisación. Primeras páginas para el estudio del repentismo*. Colección Antropología y Literatura, 6. Sendoa Editorial. Oiartzun (Guipuzkoa).

Diversos Autors (1980). *Gloses menorquines. Recull de glosats presentats al 1r premi de glosa escrita Josep Vivó*. Quaderns de Folklore, 2. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1981). *Gloses menorquines. Concurs Josep Vivó de glosa escrita, segona edició*. Quaderns de Folklore, 7. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1982). *Gloses menorquines. Premi Josep Vivó de glosa escrita, tercera edició*. Quaderns de Folklore, 10. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1986). *Gloses menorquines. IV i V edició del Premi Josep Vivó de glosa escrita: recull de glosats*. Quaderns de Folklore, 24. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1987). *Gloses d'en primer (I): recull de papers de gloses antigues*. Quaderns de Folklore, 29. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1989). *Gloses d'en primer (II)*. Quaderns de Folklore, 37. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1990). *Gloses d'en primer (III)*. Quaderns de Folklore, 43. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (1990). *Gloses d'en primer (IV)*. Quaderns de Folklore, 49. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2003). *Gloses del segle xxi*. Quaderns de Folklore, 73. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2005). *Glosats del Premi Josep Vivó de glosa escrita 2003, 2004 i 2005*. Quaderns de Folklore, 79. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2007). *Gloses del Premi Josep Vivó 2006 i 2007*. Quaderns de Folklore, 83. Col·lectiu Folklòric Ciutadella, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2007). *La poesia oral: gèneres, funcionalitat i pervivència*. Biblioteca de Miquel dels Sants Oliver, 28. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears. Montcada i Reixac.

Diversos Autors (2009). *Premi Josep Vivó. Glosats finalistes 2008 i 2009*. Quaderns de Folklore, 89. Col·lectiu Folklòric Ciutadella, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2017). *Premi Josep Vivó, de glosa escrita. Guanyadors i finalistes 2010-2017*. Quaderns de Folklore, 112. Col·lectiu Folklòric Ciutadella, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de Ciutadella de Menorca. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2018). *Gloses de la Biosfera. Premi Josep Vivó de glosa escrita 2018*. Quaderns de Folklore, 121. Col·lectiu Folklòric Ciutadella, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Diversos Autors (2022). *Gloses del dia. Obres guanyadores i finalistes del Premi Josep Vivó de glosa escrita (2019-2022)*. Quaderns de Folklore, 135. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Escandell Guasch, J. i Lluch Juaneda, C. (2009). «El glosat a Menorca: estructura i funcionament». Treball becat per l'Institut d'Estudis Menorquins. Inèdit.

Febrer i Cardona, A. (2005). *Poesies I: Gloses i cobles*. Institut Menorquí d'Estudis, Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montcada i Reixac.

López Casanovas, Joan F. (2006). «Algunas consideraciones sobre la letra de las canciones populares menorquinas». *Revista Narria Estudios de Artes y Costumbres Populares*, 109-110-111-112. Museo de Artes y Tradiciones Populares i Universidad Autónoma de Madrid. Madrid. Pàg. 51-58.

López Casanovas, Joan F. (2007). «Poesia popular: els glosadors a Menorca». *Anuari Verdaguer 15-2007*.

Melià Pons, Joan (2006). *El llibre de la rosa (gloses de Joan Melià)*. Es Mercadal.

Pons, Llúcia (2005). «Miquel Ametller. “Mestre” de glosadors». *Caramella. Revista de Música i Cultura Popular*, 12. Lluçanès. Pàg. 10-15.

Pons, Llúcia (2003). «Va de glosat». *Caramella. Revista de Música i Cultura Popular*, 8. Lluçanès. Pàg. 48-52.

Pons, Silvia i Barber, Cristòfol (2012). *Es Mercadal en glosa. L'art de fer versos al centre de l'illa*. Editorial Xerra i Xala. Es Mercadal.

Pons Olives, Pere (1984). *Recull de gloses d'en Pere Pons i Olives (recopilació d'Antoni Seguí i Antoni Pons)*. Editorial Menorca. Maó.

Rexart i Mora, Josep (1998). *Gloses d'en primer (V)*. Quaderns de Folklore, 64. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Ruiz i Pablo, Àngel (1895). «Per fer gana. Caldereta d'articles menorquins». A: Ruiz i Pablo, A. (1961). *Obres Completes*. Editorial Selecta. Barcelona.

Serra, Antoni (2005). *Els glosats de tristor: Una forma primordial de la poesia elegíaca*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

Tur, Aina (2013). *La glosa i els glosadors*. Quaderns de Folklore, 98. Col·lectiu Folklòric Ciutadella. Ciutadella de Menorca.

Vinent Barceló, Pilar (2011). «Glosadors de cas pensat». *Revista Àmbit*, setembre-desembre 2011. Consell Insular de Menorca. Menorca.

